

МИЛКА ИВИЋ
(Београд)

О ПРИЛОШКОЈ ДЕТЕРМИНАЦИЈИ ГЛАГОЛСКОГ ПРЕДИКАТА

У овом је раду предложен нов приступ феномену прилошке детерминације глаголског предиката, такав који би доследно водио рачуна о односу о б и м а оствареног детерминативног захвата и с е м а н т и ч к е с а д р ж и н е детерминисане речи. Одредба се, наиме, може непосредно тицати или (А) те садржине у целини, или (Б) једне њене конститутивне компоненте, или (В) онога што та садржина, као таква, собом неизбежно имплицира. Осврћући се на неке српске језичке датости, аутор објашњава због чега је овакво гледање на ствари не само теоријски оправдано, него и корисно — доприноси унапређивању граматичког описа конкретних језика.

Током друге половине XX века¹ интересовање језичке науке почело се интензивније усмеравати и на овај проблем: које све конкретне семантичко-синтаксичке видове може попримити детерминација глаголског предикату придодатог прилошког израза. Прва освојена теоријска тековина било је сазнање о томе да у појединим случајевима тај израз предикатску радњу не детерминише директно, него посредним путем, будући да именује, у ствари, или (1) оно својство које њен вршилац, њу остварујући, на релевантан начин испољава (уп. *ЉУТИТО је њреснуо шаком о сџо* и сл.), или (2) ону особину њеног објекта која је стечена чином њеног вршења (уп. *ПЕНАСТО је умушила јаја* и сл.). У стручној литератури објављеној током прве половине седамдесетих година (в. нпр. Allerton/Crutenden 1974 i Lehrer 1975) већ је била устаљена одговарајућа терминологија — прилошке одредбе типа (1) називају се *прилозима усмереним према субјекту реченице* (енгл. *subject-oriented adverbs*), а оне типа (2) *прилозима усмереним према објекту реченице* (енгл. *object-oriented adverbs*). На прагу те осме деценије пажња науке већ је била скренута на још једну значајну појединост — на чињеницу да се, кад је посредни глаголски предикат сложенијег семантичког садржаја, понекад њему придодатим прилогом не одређује ближе тај комплексан садржај у целини, већ само ј е д н и м д е л о м . Тако је, на пример, разматрајући значење енглеског глагола *to lend* 'позајмити', James

¹ Пре свега у оном времену (друга половина шездесетих година) кад се почела устројавати *генеративна семантика* — в. Ивић 1996:193, § 468.

McCawley (McCawley 1973:345) уочи да оно укључује у себе, као конститутивну семантичку компоненту, информацију 'привремено се налазити у нечијем поседу' и да је могуће тај у њој садржани податак о привремености ближе одредити прилошким путем; пример који је при том навео илустрације ради гласи: *He lent me his bicycle until Tuesday* 'Позајмио ми је свој бицикл до уторника'. Осврћући се како на ово McCawley-јево запажање, тако и на још понеке, такође успутне, а за тему о којој је овде реч релевантне, опаске других аутора, ја сам у своме раду *On the functional scope of predicate modifiers* (Ивић 1998) покушала да објасним зашто би језичка теорија требало да се, на прикладнији начин него досад, позабави уоченим феноменима. Овог ћу пута настојати да будем још експлицитнија у својим образлагањима.

Ако се већ у науци проговорило о чињеници да је различитост у *функционалном обиму* (енгл. термин: *functional scope*) предикатске одредбе у принципу могућа, онда је задатак истраживача да најзад почну не само систематски прибављати што више конкретних података о постојећим видовима такве различитости, већ и да, упоредо с утврђивањем који су све теоријски релевантни појмови на том проблемском подручју, систематски приступају изналагању одговарајућих термилолошких решења за њих. Тако би се, на пример, разлика у функционалном обиму прилошких одредаба у *субојћу* и *до уторника*, које се појављују у реченицама (А) *Те смо му новце позајмили у субојћу* и (Б) *Те смо му новце позајмили до уторника*, могла овако термилолошки обелоданити: у (А) случају одредбеност прилошког израза је *комплетног* карактера — цело чин позајмљивања, као јединствена догађајна целина, пада под оквире временског одсека именованог датим изразом, а у (Б) случају *парцијалног* — подразумевани временски распон, чија је завршна „међа“ *уторак*, даје одговарајућу ближу одређеност искључиво информацији о томе да постоје границе дозвољености остајања у туђем поседу; а та је информација само једна од неколико конститутивних семантичких компонената сложене значењске садржине датога глагола.

Кад се већ детерминативна реч почела осветљавати из новог угла гледања на ствари — из визуре значењске сложености њоме детерминисане речи, онда је неопходно мало проширити базу тог новог „стајалишта за проматрање“ утолико што ће се у обзир узимати не само денотативно, него и конотативно значење лексичке јединице подвргнуте детерминацији.

У свом овде већ помињаном раду Ивић 1998 скренула сам пажњу на чињеницу да се, рецимо, у примеру *Отишао је на три године* изразом *на три године* временски не детерминише основна порука исказана глаголским предикатом ('Он више није ту (где је досад био)'), већ неизбежна конотација те поруке ('... него је негде другде'): 'Он више није ту (где је досад био), него негде другде, и остаће тамо ТРИ ГОДИНЕ'. Поготову је подразумевиво да одредбеност израза чије се деловање везује искључиво за конотативни план семантике

детерминисаног глагола може бити, по природи својој, само *парцијалног* карактера.

Закључак који из досад изложеног произилази гласи:

По обухватности своје детерминације глаголске одредбе су или *комплетног* или *парцијалног* типа, а по њеној усмерености — или *денотативног*, или *конотативног*. Ту су, при том, подразумевљиве две ствари: конотативна усмереност повлачи са собом својство парцијалности, док се, с друге стране, о својству комплетности уопште не може говорити уколико денотативно усмерење изостаје. Другим речима: кад се проблематика прилошке детерминације разматра с тачке гледишта денотативног плана глаголске семантике, онда је потребно повести рачуна о томе да ли је она, у датом случају, комплетна или парцијална, а кад се у жижу пажње поставља њен парцијални карактер, онда је релевантно утврдити на којем се значењском плану та парцијалност остварује — на денотативном или на конотативном.

Тумачити улогу прилошке одредбе глаголског предиката с тачке гледишта тога колики је кад домашај њеног детерминативног захвата на равни његове денотативне и конотативне семантике не значи само удовољити оном начелном захтеву општелингвистичке теорије за све новим и новим продубљивањима досадашњих увида у ствари, него и учинити сагледљивијим разлоге због којих се значењски истоврсна предикативна одредба, употребљена уз исти глагол, не оформљује у датоме језику увек идентично. Илустрације ради, осврнућемо се овом приликом, у најкраћем, на наш глагол *враћати се* и на околности које одређују облички лик његовој прилошкој одредби за меру времена.

Податак који РСАНУ даје о значењу тог глагола гласи: „доћи поново онамо одакле се пошло, отишло“. Из њега се јасно разабера да је ту посредни слојена денотативна семантика (прво је локација А напуштена у корист локације Б, евентуално и још којих других места, па је онда на ред дошло супротно), а она, као таква, чини подразумевљивим закључак: 'борављење на локацији А се, према томе, наставља'.

Узмимо да се неко спрема да некоме пошаље поруку *Враћати се!*, а да му је при том на уму и израз *йола саџа* који би да употреби уз глагол као, у датој прилици, одговарајућу одредбу за меру времена. Зависно од тога чему жели да одреди дужину трајања — да ли (1) одсуствовању са места А или (2) том поновном борављењу на њему које оствареност чина повратка неизбежно собом имплицира, он ће рећи или (1) *ЗА йола саџа* (уп. *Враћати се ЗА ПОЛА САТА, сачекај ме!* и сл.), или (2) *НА йола саџа* (уп. *Враћати се НА ПОЛА САТА да њо донекле средим, ња йосле идем даље* и сл.).

Умесно би било кад би се и о овој, и о другим сличним дистинкцијама повело рачуна приликом будућих граматичких описа српскога језика.

Тиме што се подвргавају видском морфологизовању словенски глаголи завређују да буду са посебном брижљивошћу осветљавани у

погледу значењског усложњавања/упрошћавања до којег долази приликом пребацивања исте глаголске лексеме из једног аспектуалног лика у други и иначе, а поготову онда кад се проблем прилошке детерминације нађе у жижи научног интересовања. На то колико је за сагледавање конкретних видских нијанси важна примена теста који открива какве су могућности/немогућности комбиновања таквог и таквог глаголског предиката са том и том прилошком одредбом скретали су одавно пажњу многи аспектолози. Тако је, на пример, почетком седамдесетих година, о томе говорио угледни слависта А. В. Бондарко (Бондарко 1971:53), а од такође виђених језичких стручњака неслависта Paul Friedrich (Friedrich 1974:44), који је чак нагласио да управо такво тестирање оличава собом универзални критериј за осветљавање аспектолошких феномена². Сад је, међутим, већ време да се и ово устврди: тестирање о којем је реч истовремено је универзални критериј и за утврђивање како семантичке устројености сваког глаголског предиката, па био он или не био видски морфологизован, тако и функционалног облика њему придодате прилошке одредбе.

Аспектолози су одавно приметили да напуштањем имперфективног видског лика у корист перфективног глагол обично у семантичком погледу нешто добија — најчешће се значењски обогаћује обавештењем о оствареном резултату вршења именоване радње. Тестирање помоћу прилошке одредбе открива, међутим, да се понекад догађа и обратно — једна битна значењска компонента семантике имперфективно оформљеног глагола у одговарајућој перфективно устројеној обличкој верзији потпуно је изгубљена. Као пример за то може послужити семантичка ситуација својствена видском пару *решавајџи / решиџи*.

Почетком осамдесетих година, Chaterine Chvany (Chvany 1984:388) је приметила тај феномен да се уз руско *решиџџ* може употребити одредба *случајно* (*Он случајно решиџ задачу*) а уз њему одговарајући имперфективни видски парњак *решајџ* не може, не налазећи му, додуше, објашњења. Моје тумачење (изнето у Ивић 1998) састоји се у овоме: *решајџ* има у себи волитивну значењску компоненту (*решавајџи* = 'ићи (намерно) за тим да се изнађе (жељено) решење'), што чини немогућим присуство одредбе *случајно*, а *решиџџ* је нема (*решиџи* = 'доћи до (жељеног) решења'),³ чиме је детерминација са *случајно* у принципу омогућена.

И односу видских парњака с погледом на састав њихове семантичке садржине требало би такође убудуће поклањати много више пажње.

² „The possibility of co-occurrence (or selectional combination) between verbal and adverbial subcategories is the UNIVERSAL criterion for aspect“ — Friedrich 1974:44.

³ Описану значењску разлику на карактеристичан начин експлицира собом одговарајућа лексичка ситуација енглеског језика; наиме, енглески преводни еквивалент руског *решајџ* гласи: *to TRY to solve*, а руског *решиџџ* *to SUCCEED in solving*.

Теоријска разматрања могућих односа између одређених видских обличености глаголског предиката и одређених типова прилошких одредби нису се досад у потребној мери концентрисала око једне теме коју је, још тридесетих година овог века, додирнуо, у својим општелингвистички усмереним написима, Александар Белић. Тема гласи: промена граматичког статуса речи која детерминише под утицајем датог видског устројства речи која се детерминише.

Наиме, у студији Белић 1937:74–75 наилазимо на ову релевантну опаску: прилози за количину само уз резултативне глаголе имперфективног вида имају праву прилошку службу — уп. *много је радио* и сл.; уз исте те глаголе исказане у перфективном виду они се функционално преображавају у поименичене синтаксичке конституенте преузимајући на себе улогу објекта: *много је урадио* значи 'урадио је МНОШТВО ствари'.⁴

Остаје нам да, следећи Белићево запажање, у неким будућим истраживањима покушамо утврдити колики је домет ове појаве у језичком свету — да ли на њу наилазимо искључиво у оним случајевима кад је количинска одредба у питању или је ипак могуће суочити се с њом, по изузетку, и изван тако семантизоване категорије прилога.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Allerton/Cruttenden D. J. Allerton and A. Cruttenden, *English sentence adverbials. Their syntax and their intonation in British English*, *Lingua* 34, 1, 1–29.
- Белић 1937: Aleksandar Belić, *Substantivum adverbiale, Mélanges de linguistique et de philologie offerts à Jacques van Ginneken*, Paris, 73–78.
- Бондарко 1971: А. В. Бондарко, *Грамматическая категория и контекст*, Ленинград.
- Ивић 1996: Милка Ивић, *Правци у лингвистици*. Осмо издање/= Библиотека XX век. Посебна издања, уредник Иван Чоловић/, Београд.
- Ивић 1998: Milka Ivić, *On the functional scope of predicate modifiers, Issues of Valency and Meaning. Studies in honor of Jarmila Pa-*

⁴ „Cette fonction nominale des adverbies de mesure découle de leur emploi avec les verbes qui ont une signification résultative: dans la phrase *on je mnogo radio, il a beaucoup travaillé, er hat viel gearbeitet* — *mnogo, beaucoup, viel* ont une vraie signification adverbiale; mais, dans une locution résultative, comme *on je mnogo uradio, il a beaucoup fait, er hat viel getan*, — *mnogo, beaucoup, viel*, déterminant les résultats du travail, prennent un sens nouveau („beaucoup de choses“), c'est-à-dire la fonction d'un objet. Transposé d'ici dans un syntagme avec des noms, cet adverbe, substantivisé par sa fonction, se comporte comme un substantif de mesure, dont dépend ordinairement un génitif partitif. Mais en même temps il garde son indéclinabilité, soutenue toujours par sa fonction adverbiale toujours possible (*mnogo radio*).“ — Белић 1937:74–75.

- nevová*, Charles University Press — Karolinum, Prague 1998, 43–46.
- Lehrer 1975: Adrienne Lehrer, Complement-Oriented Adverbs, *Linguistic Inquiry* Vol. VI, No 3, 489–494.
- McCawley 1973: James D. McCawley, Syntactic and Logical Arguments for Semantic Structures, *Three Dimensions of Linguistic Theory*, Osamu Fujimura, editor, Tokyo, 259–376.
- PCAHY: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности*.
- Friedrich 1974: Paul Friedrich, *On aspect theory and Homeric aspect* (IJAL Memoir 28) Chicago: University of Chicago Press.
- Chvany 1984: Catherine V. Chvany, Accuracy vs. economy in semantic specifications: A review article, *Slavic and East European Journal* Vol. 28, No 3, 388–393.

Summary

Milka Ivić

ON THE ADVERBIAL MODIFICATION OF THE VERBAL PREDICATE

The aim of this paper is to put modification phenomena under a new perspective. The author would like to suggest that there is good reason for a clear distinction between instances when the given modification concerns: (A) the whole meaning of the verbal predicate; (B) one of its constitutive parts; (C) its entailment. Recourse to these concepts is both necessary and useful, since it enriches our understanding of the phenomena under scrutiny and enables us to enlighten with more precision the principles which regulate the speaker's choice of the appropriate form of the modifier.